

Piotr Marciniak*

orcid.org/0000-0002-4404-1184

Badania architektoniczne obiektów modernistycznych. Studium przypadku Dom Książki w Poznaniu

Architectural Research on Modernist Buildings: Case Study of the Dom Książki Building in Poznań

Słowa kluczowe: modernizm, badania architektoniczne, Dom Książki, konserwacja, PRL, architektura

Keywords: Modernism, architectural research, Dom Książki, conservation, Polish People's Republic, PRL, architecture

Wprowadzenie

Budynek Państwowego Przedsiębiorstwa „Dom Książki” zlokalizowany przy ul. Gwarnej jest jednym z najbardziej charakterystycznych obiektów modernistycznych wzniesionych w Poznaniu po II wojnie światowej. Po przejęciu obiektu przez nowego właściciela zaplanowano prace budowlane zakładające przebudowę, nadbudowę i remont budynku wraz ze zmianą dotychczasowej funkcji. Na zlecenie inwestora wykonano opracowanie mające na celu przeprowadzenie badań architektonicznych obiektu. Na podstawie tych ustaleń został on wpisany do Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków.

Przyjęte założenia metodologiczne prowadzonych prac odnoszą się do uznanych metod wykonywania badań architektonicznych, jednak ze względu na specyfikę obiektu, tj. jego XX-wieczny rodowód, wymagały wprowadzenia istotnych modyfikacji polegających na uwzględnieniu innych technik i technologii budowlanych w odniesieniu do obiektów historycznych. Metoda, jaką się posłużono do określenia rozwarstwień chronologicznych, odnosiła się nie tyle do typowej analizy obiektów historycznych, ile raczej do oceny rozwiązań technicznych i materiałowych wykształconych wraz z rozwojem technologii budowlanych. Oczywiście wielką pomocą były pozyskane materiały ikonograficzne oraz fragmenty archiwalnej dokumen-

Introduction

The building of Państwowe Przedsiębiorstwo “Dom Książki” (National Bookstore Company) situated at Gwarna Street is one of the most characteristic Modernist buildings erected in Poznań after the Second World War. After the building was taken over by a new owner, plans were made for construction work, including remodeling, vertical extension and renovation, as well as adaptive reuse. The project owner commissioned an architectural survey of the building and based on these findings it was entered into the Voivodeship Register of Monuments.

The adopted methodological assumptions for the works refer to recognized methods of conducting architectural research. However, due to the specific nature of the building, that is its twentieth-century origin, these required some major modifications taking into account different construction techniques and technologies in relation to cultural property. The method used to determine chronological stratifications concerned not so much a typical analysis of cultural property, but rather the assessment of the technical and material solutions developed along with the advancement of construction technologies. Of major help were, of course, the iconographic materials obtained, together with fragmentary archival documentation. Still, of key

* prof. dr hab. inż. arch. Politechnika Poznańska, Zakład Historii, Teorii i Ochrony Dziedzictwa

* Prof. D.Sc. Ph.D. Eng, Arch., Poznań University of Technology, Institute of History, Theory and Heritage Protection

Cytowanie / Citation: Marciniak P. Architectural Research on Modernist Buildings: Case Study of the Dom Książki Building in Poznań. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 2025, 81:71–91

Otrzymano / Received: 2.09.2024 • **Zaakceptowano / Accepted:** 6.03.2025

doi: 10.48234/WK81SPLENDOR

Praca dopuszczona do druku po recenzjach

Article accepted for publishing after reviews

tacji, kluczowa okazała się jednak analiza *in situ* oraz badania przeprowadzone bezpośrednio na obiekcie.

Budynek Dom Książki w Poznaniu był wzmiankowany przy okazji publikacji prac poświęconych architekturze Poznania w XX w. [Marciniak 2005; Robakowska, Trybuś 2005]. W kolejnych latach został też ujęty w monograficznych opracowaniach dotyczących modernistycznej architektury miasta [Marciniak 2009; Marciniak 2010]. Przeprowadzone kwerendy archiwalne pozwoliły na uzyskanie wartościowych materiałów ikonograficznych. Nieocenionym źródłem okazało się poznańskie Cyfrowe Repozytorium Lokalne „Cyryl”, zawierające pokaźną bazę materiałów ikonograficznych, a także archiwum Wydziału Urbanistyki i Architektury Urzędu Miejskiego w Poznaniu. Zachowane fragmentarycznie akta archiwalne pozwoliły na bezsporne ustalenie autorstwa budynku oraz częściowe odtworzenie chronologii, w tym datowania projektu i zakończenia prac realizacyjnych.

Metodyka badań

Przeprowadzone badania architektoniczne miały na celu analizę przekształceń budynku wraz z ustaleniem chronologii rozwarstwień, a także określenie jego pierwotnej, historycznie ukształtowanej struktury przestrzennej i oryginalnej formy. Zakres podjętych prac obejmuje historię budowlaną Domu Książki od momentu powstania do dziś i dotyczy całego obiektu. Jego historię odniesiono do przekształceń śródmieścia Poznania w latach 60. i 70. XX w., mających znaczny wpływ na istotę przyjętych rozwiązań architektonicznych. Przeprowadzone badania wykonano w całym obiekcie, pokazując je na rzutach wszystkich kondygnacji i dwóch elewacjach.

Prowadzenie badań architektonicznych zabytkowych, historycznych budynków i zespołów odbywa się zgodnie z wypracowanymi przez lata szczegółowymi zasadami. Metodyka była przedmiotem licznych opracowań i zasady te zostały dość dobrze opisane, co stanowi istotną pomoc w obecnych tego rodzaju działaniach [Brykowska 2003; *Badania* 2015]. Zainteresowanie architekturą powojennego modernizmu sięga początku XX w. Od tego czasu powstała znaczna liczba publikacji poświęconych temu nurtowi, jednakże w większości skupionych na genezie i historii. Badania architektoniczne obiektów modernistycznych są wykonywane sporadycznie, także ze względu na brak wypracowanych podstaw metodologicznych.

Specyfika obiektów modernistycznych wzniesionych w XX w., a także nowe oczekiwania wobec powstałych wówczas budynków związane ze zmianą pierwotnych funkcji, narzucają nieco odmienne podejście do badanych obiektów oraz wymuszają stosowanie odmiennych technik analitycznych.

Pojawia się tendencja do włączenia takich analiz do procesu projektowego – jako badania przez projektowanie (*research by design*), projektowanie oparte na dowodach (*evidence based design*) lub badanie w działaniu

significance was an in-situ analysis and direct surveys of the building. The Dom Książki building in Poznań has been mentioned in publications on the architecture of Poznań in the twentieth century [Marciniak 2005; Robakowska, Trybuś 2005]. In subsequent years, it was also referenced in monographic studies on Poznań's Modernist architecture [Marciniak 2009; Marciniak 2010]. Archival queries made it possible to obtain important iconographic materials. In this respect, an invaluable source was the large base of Poznań's Local Digital Repository "Cyryl," as well as the archive of the Department for Urban Planning and Architecture of the Poznań City Hall. The preserved fragmentary files made it possible to determine who designed the building and to partially reestablish its chronology, including the dating of the project and completion of the construction work.

Research methods

The aim of the architectural research project was to analyze the building's transformation, along with determining its stratification chronology, along with its primary, historically shaped spatial structure and original form. The scope of work included the recreation of the building's construction history: from its erection to the present. The history was related to the transformations of the city center in Poznań in the 1960s and 1970s, which made a major impact on the character of the applied architectural solutions. The research was conducted in the entire building and presented on projections of all the floor plans and two facades.

Architectural research on historic buildings and complexes follows certain specific guidelines, which have been developed over the years. This methodology has been the subject of numerous studies, and the principles have been described to a fair extent, providing considerable assistance in such research [Brykowska 2003; *Badania* 2015]. Interest in Modernist architecture from the period after the Second World War emerged in the early twenty-first century. Since then, there has been a considerable number of publications on this trend, albeit most have focused on its origin and history. Architectural research on specific Modernist buildings is sporadic, also due to the lack of a developed methodological basis.

The specific nature of Modernist buildings erected in the twentieth century, as well as new expectations towards such buildings related to changes in their original use, impose a somewhat different approach to the studies on such structures and require the use of different analytical techniques.

A currently emerging trend is to include such analyses in the design process in the form of research by design, evidence-based design, and action research [Niedziela-Wawrzyniak, Wawrzyniak 2021, p. 37]. It is understandable that designers strive to shorten the entire pre-design phase associated with preparing doc-

(*action research*) [Niedziela-Wawrzyniak, Wawrzyniak 2021, s. 37]. Zrozumiała jest próba skrócenia całego cyklu fazy przedprojektowej powiązanej z przygotowaniem dokumentacji oraz presją inwestorską. Jednak w wypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków nie wydaje się to praktyką właściwą ze względu na czas konieczny na ich dokładne opracowanie.

Kluczowym elementem dla właściwego prowadzenia badań jest dogłębne zrozumienie technik i technologii budowlanych, a także rozwiązań materiałowych stosowanych w okresie międzywojennym, a później w PRL. Ogromne znaczenie ma zrozumienie i rozpoznanie zagadnienia wykorzystywanych wówczas materiałów budowlanych. Dotyczy to również materiałów i technik pochodzących z przełomu XX i XXI w., kiedy dokonywano w budynkach licznych, często zupełnie niekontrolowanych przekształceń. Metoda badań obiektu Dom Książki polegała na rozpoznaniu dostępnych materiałów archiwalnych, a następnie historycznej struktury budynku wraz z jego konstrukcją, oraz na analizie technik budowlanych i materiałów wykorzystanych do wzniesienia obiektu. Osobnym, ważnym zagadnieniem była identyfikacja materiałów wbudowanych w różnym czasie oraz ich identyfikacja. Zadania nie ułatwiała wykończenie wnętrza odbiegające od przyjętego dla budynków historycznych poprzez wykorzystanie tynków zakrywających elementy zastanej struktury. Konieczne było przeprowadzenie badań stratygraficznych elementów ściennych oraz ślusarki i stolarki okiennej. Analiza struktury konstrukcyjnej wymagała rozpoznania rodzaju i charakterystycznych parametrów wbudowanych materiałów, co wiązało badania z elementami oceny stanu technicznego (bądź ekspertyzy technicznej) budynku.

Punktem wyjścia była oczywiście inwentaryzacja budynku wykonana metodami tradycyjnymi uzupełnionymi o pomiary geodezyjne. W trakcie właściwych badań niezbędne też było bieżące porównanie zachowanych fragmentów dokumentacji archiwalnej i materiałów ikonograficznych oraz badań prowadzonych *in situ*. Do szczególnie istotnych kwestii należało pełne odczytanie pierwotnej struktury obiektu oraz rozróżnienie materiałów wbudowanych w różnym czasie. Wyzwaniem okazała się ponadto nietypowa ceramiczna elewacja oraz elementy reklamowe w formie charakterystycznego neonu i podświetlanych kasetonów.

Historia zabytku i jego stan techniczny

Powstanie budynku było związane z szeroko zakrojonym planem przebudowy śródmieścia Poznania. Budowa tego charakterystycznego obiektu, także dzięki funkcji, jaką pełnił, miała duże znaczenie dla zmiany postrzegania nowoczesnej architektury w przestrzeni miasta. Problem kształtu przestrzennego samego rejonu śródmieścia – ze względu na rangę tej części miasta, jak również wielkość obszaru obejmującego swoim zasięgiem 900 ha – był zadaniem nieustannie podnoszonym w opracowaniach projektowych już od połowy lat 40. Nakreślano różne wizje rozwoju centrum, w tym najważniejszej

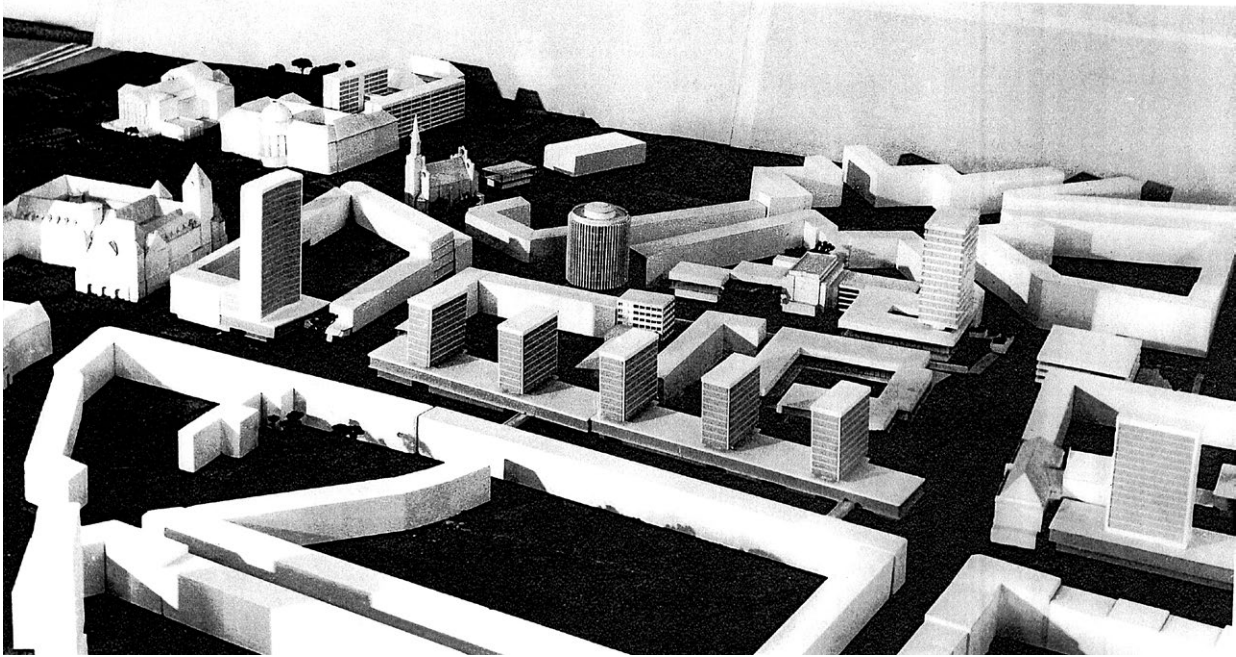
umentation and with investor pressures. However, this does not seem a good practice in the case of buildings that are registered as cultural heritage, because such documentation should be compiled thoroughly.

A key factor in the proper realization of this research project was a thorough understanding of the construction techniques and technologies, as well as the material solutions used during the interbellum, and later in the socialist Polish People's Republic. This extends to materials from the turn of the twentieth and twenty-first centuries, when numerous and often uncontrolled alterations were made in Modernist buildings. The author's method of research on Dom Książki consisted in identifying available archives, followed by determining its historical composition and construction, along with analyzing the construction techniques and materials used to erect the building. A separate issue was to identify the materials that were added at different times. The task was not made easier by the interior finish which differed from that adopted for historic buildings through the use of plaster to cover elements of the existing construction. It was thus necessary to conduct stratigraphic analyses of sections of the walls and the metalwork and joinery of the windows. The analysis of the construction system required identification of the type and characteristic features of the added materials, which connected the research to elements of an assessment (or technical survey) of the building's technical condition.

A point of departure was, of course, an inventory of the building using traditional methods supplemented by geodetic measurements. In the course of the actual research work, it was also necessary to make ongoing comparisons of the surviving archives and iconographic materials with on-site analyses. It was also especially important to identify the original structure of the building and tell apart the materials added at different times. Another challenge was the unusual ceramic facade and advertising features in the form of a characteristic neon sign and lightboxes.

History of the cultural heritage building and its technical condition

The construction of the Dom Książki building was connected to the extensive redevelopment plan for the city center in Poznań. Erecting this landmark, as well as its function, was important to changing the perception of modern architecture within the city space. The problem of the spatial shape of the actual downtown area—due to the significance of this part of the city, as well as its size covering 900 ha—was an issue that was constantly raised since the mid 1940s. Different visions were outlined, including those for the most important and elegant Święty Marcin Street, reflecting different views on the future look of the city. In general, these studies represented two trends: a “conservative” one looking to rebuild the downtown in its

Ryc. 1. Makieta projektu przebudowy centrum Poznania, lata 60. XX w., na pierwszym planie zespół handlowo-biurowy „Centrum” (arch. J. Liśniewicz), w głębi widoczny PDT „Okraślak” oraz budynek PP „Dom Książki” [Archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu]

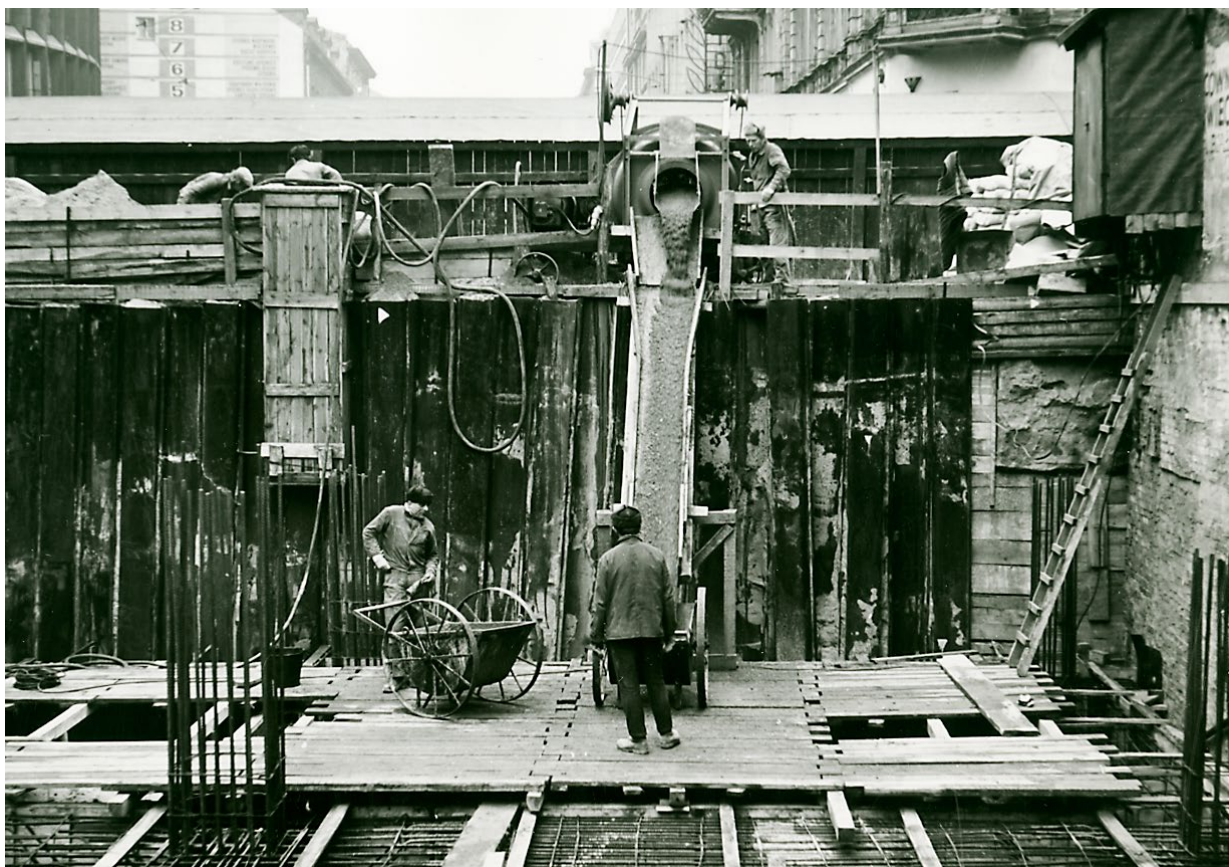
Fig. 1. Mock-up of the reconstruction of the city center in Poznań from the 1960s. First plan: retail and office complex “Centrum” (designed by J. Liśniewicz). Second plan: “Okraślak” Department Store and Dom Książki (Archive of the Municipal Cultural Heritage Conservator in Poznań)

i najbardziej reprezentacyjnej ul. Święty Marcin, będące wykładnikiem odmiennych poglądów na przyszły wygląd miasta. Opracowania te sytuowały się generalnie w dwóch nurtach: „zachowawczym”, przyjmującym odbudowę śródmieścia w XIX-wiecznym kształcie na śladach poprzedniej zabudowy, oraz „wizjonerskim”, wykorzystującym zniszczenia wojenne do zasadniczej odnowy całego układu przestrzennego tej części miasta. Pierwszy z nich wyrażał pogląd, w myśl którego odbudowa zniszczonych fragmentów odbywać się miała z pełnym poszanowaniem historycznej spuścizny oraz utrzymaniem dawnej zabudowy i układu urbanistycznego tworzących klimat XIX-wiecznego Poznania [Marciniak 2010]. Drugi nurt, zdecydowanie bardziej odważny, cechowały gigantyczny rozmach i chęć totalnej przebudowy śródmieścia – z wykreowaniem nowoczesnego *city*, bez zwracania uwagi na jego spójność czy ciągłość rozległego historycznego założenia urbanistycznego. Dla wielu projektantów stał się on szansą i swoistym poligonem do realizowania nowej wizji miasta [Marciniak 2009, s. 103–106]. Roli centrum nie sprowadzano wyłącznie do utworzenia skupiska budynków publicznych, ale rozumiano ją również jako wyraz możliwości sprawczych nowej socjalistycznej władzy.

Dom Książki powstał w bezpośrednim sąsiedztwie wzniesionego wcześniej Powszechnego Domu Towarowego „Okraślak” oraz Domu Mody. Pierwszy z nich, wzniesiony w 1955 r. przez Marka Leykama, jest jednym z najlepszych przykładów powojennego modernizmu. Drugi, zaprojektowany przez Karola Waniorkę i ukończony w 1963 r., wyraźnie nawiązywał do podobnych

nineteenth-century shape on traces of the previous buildings, and a “visionary” one using the war damage to justify a fundamental renewal of the entire spatial arrangement. According to the first approach, the rebuilding of the damaged sections was to fully respect the historic legacy and preserve the previous buildings and urban layout to recreate the atmosphere of Poznań from the nineteenth century [Marciniak 2010]. The second approach was decidedly bolder, with a gigantic scale and desire to completely rebuild the downtown in order to create a modern *city*, whilst ignoring its coherence or the continuity of the vast extensive historic urban layout. Many designers saw this as an opportunity and testing ground for implementing a new vision of the city center [Marciniak 2009, pp. 103–106]. Moreover, the role of the downtown was not reduced solely to the creation of a cluster of public buildings but was also understood as an expression of the causal power of the new socialist authorities.

Dom Książki was built in the immediate vicinity of the “Okraślak” General Department Store and the “Dom Mody” clothes shop constructed some years earlier. The former, erected in 1955 by Marek Leykam, is one of the best examples of postwar Modernism. The latter, designed by Karol Waniorek and completed in 1963, made a clear reference to similar Modernist projects in Western Europe. Both buildings created a modern context for the construction of Dom Książki at the site of a tenement destroyed during the war, out of the need to fill the west space of Gwarna Street. For over a dozen or so postwar years, the remains of the tenement

Ryc. 2. Dom Książki przy ul. Gwarnej w trakcie budowy części podziemnej; fot. Z. Nowicki [Cyfrowe Repozytorium Lokalne „Cyril” w Poznaniu, ze zbiorów Wydawnictwa Miejskiego Poznania]

Fig. 2. Dom Książki building at Gwarna Street during the construction of the underground section; photograph by Z. Nowicki (Local Digital Repository “Cyril” in Poznań, from the collection of Wydawnictwo Miejskie Poznania)

modernistycznych realizacji zachodnioeuropejskich. Oba budynki tworzyły nowoczesny kontekst, w jakim zrealizowano właśnie Dom Książki. Budynek powstał w miejscu kamienicy zniszczonej w trakcie działań wojennych, z potrzeby uzupełnienia zachodniej przestrzeni ul. Gwarnej (wcześniej Lampego). W pozostałościach dawnej kamienicy przez kilkanaście powojennych lat funkcjonował w tym miejscu sklep Dom Dziecka.

Nowy obiekt Dom Książki, modernistyczny budynek handlowo-usługowy zlokalizowany w centrum miasta przy ul. Gwarnej 13a, został zaprojektowany przez Bogdana Bednarka i Zygmunta Łomskiego z Wielkopolskiego Biura Projektów, w którym wykonywano opracowania architektoniczne obiektów użyteczności publicznej oraz obiektów przemysłowych na terenie całego województwa poznańskiego. Prace projektowe podjęto już w końcu lat 60. XX w., z którego to czasu pochodzą pierwsze opracowania koncepcyjne. Realizacja rozpoczęła się na początku lat 70. i została zakończona oddaniem do użytkowania w 1975 r.

Obiekt zrealizowano z wykorzystaniem konstrukcji opartej na żelbetowym szkielecie i ścianach osłonowych. Ten podpiwniczony, siedmiokondygnacyjny budynek charakteryzuje się spokojną kompozycją elewacji z przewagą podziałów poziomych. Pomimo że przewyższa zabudowę sąsiednią, dobrze wpisuje się

accommodated “Dom Dziecka,” a shop with children’s clothes and accessories.

The new Dom Książki, a Modernist retail and commerce building located in the city center at 13a Gwarna Street, was designed by Bogdan Bednarek and Zygmunt Łomski of the Wielkopolska Design Office (Wielkopolskie Biuro Projektów), which created architectural studies for public utility buildings and industrial sites throughout the Poznań Voivodeship. Design work began already in the late 1960s, and the first conceptual studies dated from that time. The construction was launched in the early 1970s and completed and opened to the public in 1975.

The building was constructed using a reinforced concrete frame and curtain walls. This seven-story structure with a basement is characterized by a calm composition of facades with a predominance of horizontal divisions. Although it towers over the neighboring buildings, it fits well into the street frontage, closing the perspective of 27 Grudnia Street and constituting a continuation of Modernist projects undertaken since the 1950s in the city center of Poznań [Marciniak 2010, pp. 150–153]. Its layout, skeletal construction and the tectonics of the facades are a late reminiscence of the eight-story Porte Molitor apartment building erected in 1934 in Paris based on the design of Le Corbusier and Pierre Jeanneret [Perei-

Ryc. 3. Historyczny widok Domu Książki (arch. B. Bednarek, Z. Łomski) tuż po realizacji; fot. J. Korpala [https://www.facebook.com/historiewartepoznania]

Fig. 3. Historic view of Dom Książki (arch. B. Bednarek, Z. Łomski) shortly after construction; photo by J. Korpala (https://www.facebook.com/historiewartepoznania)

w pierzeję ulicy, zamykając perspektywę ul. 27 Grudnia i stanowiąc kontynuację modernistycznych realizacji podejmowanych już od lat 50. w śródmieściu Poznania [Marciniak 2010, s. 150–153]. Jego układ, szkieletowa struktura i tektonika elewacji są spóźnioną reminiscencją ośmiopiętrowego apartamentowca Porte Molitor, wzniesionego w 1934 r. w Paryżu według projektu Le Corbusiera i Pierre’a Jeannereta [Pereira 2014]. W opinii części krytyków realizacja budynku, choć nowoczesna na gruncie polskim, była nieco spóźniona w stosunku do realizacji europejskich [Robakowska, Trybuś 2005, s. 55–56]. Z pewnością jednak jest on ważnym łącznikiem między polską przedwojenną awangardą architektoniczną a dokonaniem powojennego modernizmu z okresu PRL.

Charakterystycznym elementem wystroju zewnętrznego były podświetlane napisy i neon „Dom Książki” wieńczący fasadę. Neony budynku, podobnie jak i obiektów sąsiednich, były jednymi z najważniejszych elementów estetyki ówczesnego krajobrazu miejskiego i sposobem na ożywienie ulicy. W kolejnych latach zostały częściowo zdemontowane i zastąpione wielkoformatowymi reklamami niszczącymi pierwotny wyraz budynku (ryc. 4a).

Otwarte wnętrze, powstałe dzięki szkieletowej konstrukcji, pozwalało na swobodną aranżację kondygnacji usługowo-biurowych. Wolny parter pomieścił pawilon księgarni, cofnięty w stosunku do lica ściany frontowej. Elewacja została wykończona płytkami ceramicznymi

ra 2014]. According to some critics, the construction of the building, although perceived as modern in Poland, was somewhat belated when compared to other European projects [Robakowska, Trybuś 2005, pp. 55–56]. However, it was certainly an important link between the Polish prewar architectural avant-garde and the achievements of postwar Modernism during the socialist period in Poland.

A characteristic feature of the external design included lightboxes and the “Dom Książki” neon sign which crowned the facade. These illuminated features, like those on the neighboring buildings, belonged to the most important elements of the urban landscape at that time, and were a way to liven up the street. In later years, those on Dom Książki were partially dismantled and replaced with large advertisement banners that destroyed the building’s original appearance (Fig. 4a).

The open interior, created thanks to the skeletal construction, allowed for free arrangement of the retail and office floors. The open-plan first floor housed a bookstore that was set back from the front wall. The facade was finished with high quality ceramic tiles, whilst the horizontal strips of windows emphasized the dominant character of the horizontal divisions. The bookstore occupied the three lower floors, while the remaining upper floors constituted office premises. Throughout the history of the Polish People’s Republic and in the 1990s, the iconic

Ryc. 4. Postępująca degradacja budynku Dom Książki: a) stan w 2009 r., fot. P. Chojnacki; b) stan z początku 2023 r., fot. P. Marciniak
 Fig. 4. Progressing degradation of the Dom Książki building: a) in 2009, photo by P. Chojnacki; b) in early 2023, photo by P. Marciniak

dobrej jakości, a poziome pasy okien podkreślały dominujący charakter horyzontalnych podziałów. Trzy dolne kondygnacje zajęła księgarnia, pozostałe, wyższe piętra przeznaczono na pomieszczenia biurowe inwestora. Przez lata historii PRL oraz w latach 90. mieściła się tu największa w Polsce, kultowa i znakomicie zapatrzona księgarnia.

Właścicielem budynku było Przedsiębiorstwo Państwowe „Dom Książki”, które powstało w 1950 r. W latach 80. posiadało 166 księgarni w Polsce, z czego w samym Poznaniu – aż 40 [XXX lat 1980]. Jego prawnym następcą, a jednocześnie właścicielem budynku została od lipca 1996 r. firma Dom Książki Poznań S.A. Przedmiotem jej działalności była nie tylko sprzedaż książek, ale również wynajem pomieszczeń znajdujących się w posiadanych budynkach. Od 2015 r. spółka była w likwidacji. Kilka lat później budynek został sprzedany nowemu właścicielowi.

Analiza przekształceń budowlanych

Zrealizowany w 1975 r. budynek w następnych latach ulegał licznym, choć stosunkowo niewielkim zmianom i przebudowom. Bryła jest prosta, a rzut zbliżony do prostokąta, z charakterystycznym ryzalitem od podwórza mieszczącym klatkę schodową i urządzenia dźwigowe.

Na potrzeby analizy przekształceń budowlanych dokładnie prześledzono użyte materiały, sposób ich

and well-stocked Dom Książki housed the largest bookstore in Poland.

The owner of the building was Przedsiębiorstwo Państwowe “Dom Książki” established in 1950. In the 1980s, it had 166 bookstores across Poland, including forty in Poznań alone [XXX lat 1980]. From 1996, its legal successor, and at the same time the owner of the building, was the company Dom Książki Poznań S.A. Its business focused not only on selling books, but also on leasing premises located in the buildings which they owned. As of 2015, the company was in liquidation. A few years later, the building was sold to a new owner.

Analysis of structural transformations

In the initial period, Dom Książki functioned as a bookstore. Later (from the 1990s) it was used as a typical office building. Its simple body lies on a close to rectangular plan. A characteristic feature is a projection in the courtyard containing a staircase and an elevator. Completed in 1975, the building was later subject to numerous, albeit relatively small alterations and remodeling.

For the purpose of analyzing the structural transformations, the researchers carefully examined the materials and how they were applied, as well as their characteristic features in relation to the history of modern construction techniques. Where possible, chronology was established by identifying the manufacturers' fea-

Ryc. 5. Konstrukcja budynku, widoczne: a) żelbetowe ramy układu konstrukcyjnego, b) strop Ackermanna; fot. P. Marciniak

Fig. 5. Dom Książki construction showing: a) cast-iron framework of the structural system, b) Ackerman ceiling; photo by P. Marciniak

wbudowania oraz charakterystyczne cechy, wynikające z historii rozwoju współczesnych technik budowlanych. Tam, gdzie było to możliwe, ustalono chronologię przez odczytanie cech i oznaczeń producentów oraz daty powstania materiału.

Strukturalnie obiekt składa się z dwóch niezależnych części: wysokiej, o siedmiu kondygnacjach nadziemnych i całkowitym podpiwniczeniu, przekrytej dachem pulpitowym o kącie nachylenia 6%, oraz niskiej, którą stanowi pawilon, jednokondygnacyjny budynek znajdujący się częściowo w obrysie budynku wysokiego wystunięty w stronę dziedzińca.

Głównym elementem konstrukcyjnym budynku wysokiego jest układ trzech trójnawowych monolitycznych ram żelbetowych posadowionych na ruszcie fundamentowym. Co ciekawe, stropy międzykondygnacyjne zostały wykonane jako gęstożebrowe z wykorzystaniem pustaków stropowych Ackermanna (ryc. 5a, b). Odkrycie stropów było pewnym zaskoczeniem, gdyż łączenie żelbetowych ram z gęstożebrowym stropem jest rozwiązaniem nieco archaicznym, które wynikało zapewne z ówczesnych ograniczeń technicznych i braku możliwości ich zbrojenia na przebiecie¹.

Charakterystycznymi elementami części wysokiej są szyb windy z przedsionkiem oraz żelbetowa klatka schodowa. Rozbudowana w późniejszym okresie niska bryła pawilonu zlokalizowanego na podwórzu została zrealizowana z wykorzystaniem szkieletu stalowego zwieńczonego rusztem żelbetowym i stropoda-

turem i oznaczeniami, wraz z datami produkcji materiałów.

The building's structural system consists of two independent parts. The higher part comprises seven stories above ground and a full basement. It is covered with a single-pitched roof inclined at an angle of 6%. The lower section comprises a pavilion, which is a single-story building located partially within the outline of the higher building and protruding towards the courtyard.

The main structural element of the higher building is a system of three three-bay monolithic reinforced concrete frames situated on a foundation grid. Interestingly, the inter-story ceilings are multi-ribbed with hollow Ackerman ceiling blocks (Figs. 5a–b). The discovery of the ceilings was quite surprising, because the connection of reinforced concrete frames with a multi-ribbed ceiling is a somewhat archaic solution. It is likely that this was caused by the technical limitations of the time and the impossibility of using punching shear reinforcement.¹

The characteristic elements of the higher part include an elevator shaft with a vestibule and a reinforced concrete staircase. The low body of the pavilion in the courtyard (later expanded) was built using a steel frame topped with a reinforced concrete grid and a flat roof. The actual pavilion and its subsequent extension are set on the underground story covered with an Ackerman ceiling, which is set on a system of load-bearing walls

chem. Dobudowa ta jest posadowiona na kondygnacji podziemnej przekrytej stropem Ackermana opartym na układzie ścian nośnych wykonanych głównie z cegły ceramicznej pełnej. Obiekt w początkowym okresie funkcjonował jako księgarnia, później (od lat 90.) głównie jako typowy budynek biurowy. W części podziemnej znajdują się pomieszczenia techniczne: węzeł ciepłny, miejska trafostacja, pomieszczenia przyłącza wody, magazyny i nieużytkowany skład opału.

Część niska została zrealizowana z wykorzystaniem szkieletu stalowego zwieńczonego rusztem żelbetowym i stropodachem. Sam pawilon był posadowiony na kondygnacji podziemnej, przekryty stropem Ackermana opartym na układzie ścian nośnych wykonanych głównie z cegły ceramicznej pełnej. Jest to rodzaj stropu betonowanego na miejscu z wykorzystaniem pustaków ceramicznych o wymiarach 31×25 cm oraz wysokości 20 cm, uzupełnionego płytą pilśniową pełniącą funkcję izolacji akustycznej oraz wylewką betonową. Ściany osłonowe zostały murowane z bloczków gazobetonu, uzupełnionych stalową konstrukcją poziomych pasów przeszkleń. Wewnętrzne ściany konstrukcyjne są wykonane z cegły pełnej na zaprawie cementowo-wapiennej, ściany osłonowe – z bloczków z betonu komórkowego (gazobetonu), zaś ściany działowe – murowane jw. oraz w konstrukcji szkieletowej obudowanej płytą gipsowo-kartonową (wtórne podziały).

Stropodach budynku wykonano jako jednospadowy, wentylowany, z typowych płyt prefabrykowanych na ściankach rozdzielających (tzw. szurowych) opartych na stropie żelbetowym monolitycznym, zabezpieczonym warstwami papy asfaltowej stanowiącej izolację przeciwwodną. Dach budynku odwadniany był przez system rynnowy; wodę opadową z rynien odprowadzano bezpośrednio systemem rur spustowych do poziomu piwnicy.

Klatka schodowa jest dwubiegowa; biegi i spoczniki międzykondygnacyjne wykonano jako żelbetowe, wylewane na mokro w technologii lastrico. Schody wewnętrzne łączące pierwsze trzy kondygnacje budynku o konstrukcji żelbetowej, wylewanej na mokro to dość charakterystyczne rozwiązanie dla ówczesnych układów klatek schodowych.

W elewacji frontowej dominują podziały poziome, dwa niższe pasy okienne są wyższe, o szerszych podziałach w konstrukcji stalowej, zaś cztery położone wyżej mają mniejszą wysokość i zagęszczone podziały okienne wykonane jako drewniane ze stalowymi słupkami rozdzielającymi. W elewacji tylnej zewnątrz ściany osłonowe z betonu komórkowego wypełniają pasy drewnianych okien ze stalowymi słupkami rozdzielającymi (analogicznie jak w wyższej części elewacji frontowej). Okna są szklone pojedynczo.

Stolarka okienna drewniana, barwiona w kolorze białym, o konstrukcji ramowej, wykorzystuje zunifikowane elementy okienne Oz 8 o wymiarach 91×201 cm, szklone pojedynczo [Poradnik 1969, s. 109]. W części kondygnacji wyższych wymieniona została w latach 90. i w 1. dekadzie XXI w. na okna zespolone, dwuszybo-

made mainly of solid ceramic bricks. This is a type of ceiling concreted on site using ceramic blocks measuring 31×25 cm and 20 cm high, with a fiberboard acting as acoustic insulation and a concrete screed. The underground section features several technical rooms, namely a heating facility, a municipal transformer station, water connection facilities, storage rooms and an unused area for fuel storage.

The curtain walls are built of aerated concrete blocks with a steel structure of horizontal glazing strips. The internal structural walls are made of solid bricks on cement-lime mortar, and the partition walls are bricked as above. Later, drywall partitions (secondary partitions) were also added.

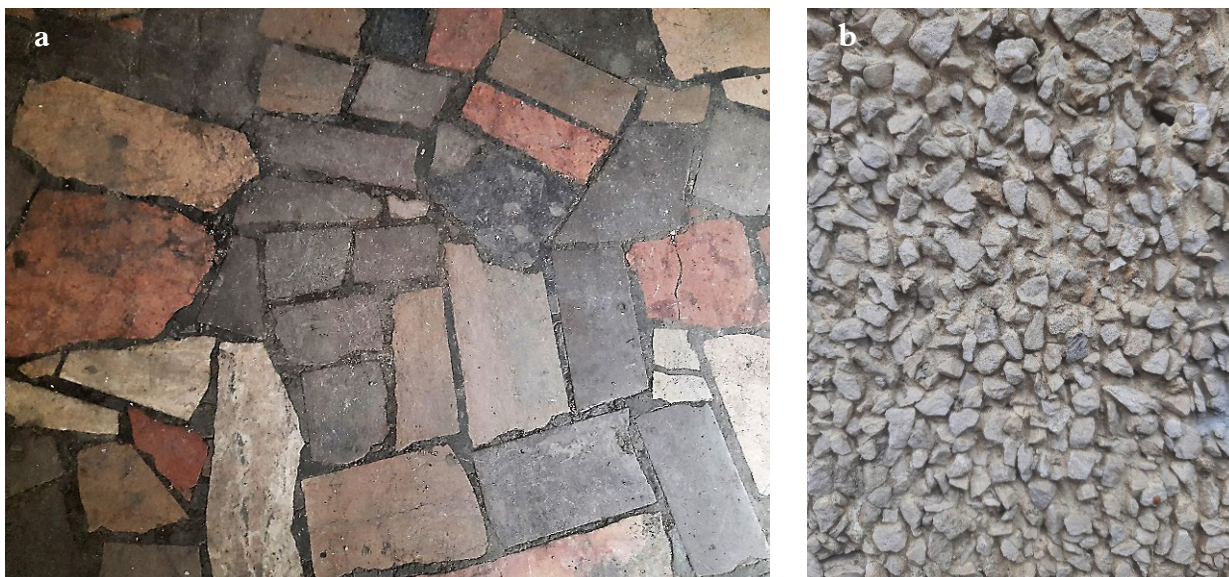
The flat roof of the building is a single-pitched, ventilated roof, made of typical prefabricated panels on separating walls based on a monolithic reinforced concrete ceiling. This is secured with layers of asphalt roofing felt, which provides waterproof insulation. The building's roof is drained by a gutter system and rainwater from the gutters is drained directly by a system of downpipes to the basement level.

The staircase features two flights. The flights and landings between the stories are made of reinforced concrete poured using terrazzo technology. At that time, this solution, which was applied to the internal stairs connecting the first three stories, was a fairly typical system for building staircases.

The front facade is dominated by horizontal divisions. The two lower window strips are taller and feature wider divisions in the steel structure. The four upper strips are shorter and have denser window sections made of wood with steel separating posts. In the rear facade, the external aerated concrete curtain walls are filled with strips of windows with wooden frames and steel dividing posts (similar to the upper part of the front facade). The windows are single glazed.

The framework of the wooden window joinery (painted white) uses single-glazed unified Oz 8 window elements measuring 91×201 cm [Poradnik 1969, p. 109]. In the 1990s and early 2000s, these were replaced in some of the upper stories with double-glazed, insulated windows made of white PVC profiles. The window and door joinery on the ground floor is made of steel profiles and double-glazed panes with steel reinforcing posts. The joinery elements, both wooden and steel, have been partially repainted. Stratigraphic studies suggest that the color layers have changed several times.

The doors to the rooms were installed in typical standardized versions or replaced with panel doors at the turn of the twentieth and twenty-first century. The doors to the bookshop are framed, made of PVC, with insulation glazing. They replaced the original doors in the late 1990s. The internal railing in the staircases is also typical for that time, made of painted steel with plastic (PVC) handrails.

Ryc. 6. Oryginalne materiały wykończeniowe: a) posadzka kamienna w pawilonowej części parterowej, b) okładzina słupów i ścian parteru, 2023; fot. P. Marciniak

Fig. 6. Original finishing materials: a) stone floor in the pavilion section of the ground story, b) first floor wall and pillar cladding, 2023; photo by P. Marciniak

we, z białych profili PCV. Ślusarka okienna i drzwiowa części parterowej jest wykonana z profili stalowych i szklona szybami pojedynczymi, ze stalowymi słupkami wzmacniającymi. Elementy stolarki, zarówno drewnianej, jak i stalowej, zostały częściowo przemalowane. Wykonane badania stratygraficzne wskazują na kilkukrotną zmianę warstw kolorystycznych.

Drzwi wejściowe do pomieszczeń wstawiono typowe, znormalizowane, lub wymieniono na drzwi płycinowe na przełomie XX i XXI w. Drzwi do księgarni są ramowe, wykonane z PCV, ze szkleniami zespolonymi; zostały wymienione w końcu lat 90. XX w. Balustrady wewnętrzne klatek schodowych są typowe dla tego czasu, wykonane jako stalowe, malowane z pochwytem wykonanym z tworzywa sztucznego (PCV).

Posadzki w części parterowej wykonano z elementów kamiennych, z kamienia łamanego, jako wielkoformatowe lastrico (tzw. dzikówka) (ryc. 6a). Na klatce schodowej wykonano posadzkę z lastrico; w pomieszczeniach powierzchnie podłóg są wykończone z wykorzystaniem wykładzin PCV.

Charakterystycznym elementem wykończenia zewnętrznej części budynku są kamionkowe płytki elewacyjne typu „Przyborsk” (ryc. 7a–b), o niewielkiej nasiąkliwości, a także płyty elewacyjne wykonane z kruszywa płukanego (grysu), stanowiące obudowę słupów i ścian w parterowej części budynku. Okładziny ścian i słupów zachowały się w oryginalnej formie, podlegały jednak degradacji związanej z zanieczyszczeniem środowiska i działaniem ludzi (dewastacje). Zewnątrz części uległy zabrudzeniom, a także częściowym uszkodzeniom powłok spowodowanym aktywnością ptactwa miejskiego oraz amatorskimi popisami malarzy *graffiti*.

Wyposażenie techniczne budynków XX-wiecznych jest zagadnieniem zupełnie nowym w praktyce

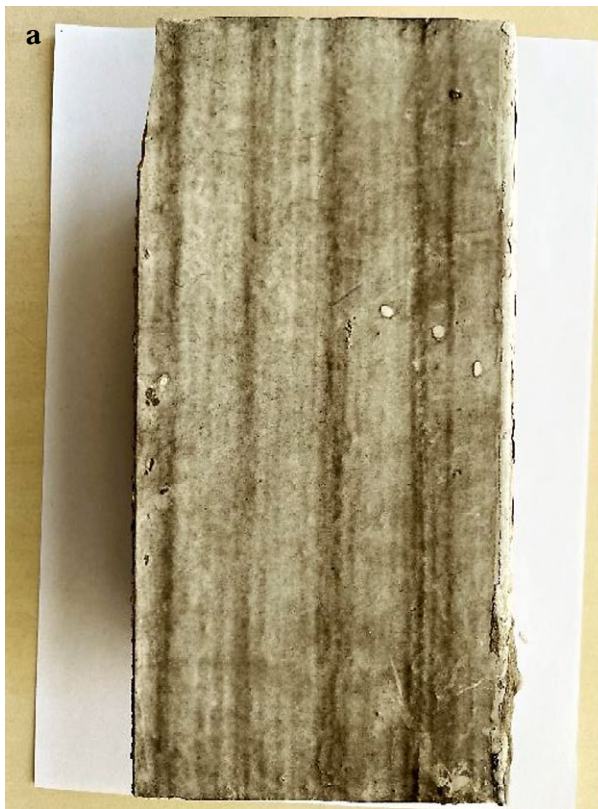
The floor coverings on the first floor are made of stone elements and broken stone as large-format terrazzo (Fig. 6a). The staircase is fitted with terrazzo. In the rooms, the floor surfaces feature PVC flooring.

A characteristic finishing feature of the external part of the building are “Przyborsk” stone facade tiles (Figs. 7a–b), which are of low water absorption. Another element is the facade panels made of washed aggregate (grit), which encase the columns and walls on the first floor. The wall and column cladding has been preserved in its original form but has been subject to degradation caused by environmental pollution and human activity (vandalism). The external parts were dirty, and the cladding was partially damaged by birds and amateur graffiti artists.

The technical furnishings of buildings from the twentieth century constitute a completely new topic in conservation practice. There are many elements that have not been previously discussed since they were not used in historic buildings. The furnishings in Dom Książki are much more modern in comparison to earlier solutions, and this also requires expert technical knowledge to assess the state of preservation of the individual features.

Dom Książki has a passenger elevator which serves floors from -1 to +5, with the machine room located on the top floor (+6). The building is equipped with electrical, lighting, water, sanitary sewage and gravity ventilation systems. In addition, in the early twenty-first century, several antenna masts of mobile phone providers were located on the roof. All these technical features are of no historic value.

The characteristic Dom Książki neon sign is located on the top of the building. The light sources have been dismantled (Fig. 8). It is one of the most valuable

Ryc. 7. Płytką elewacyjną typu „Przyborsk”: a) po demontażu, b) po oczyszczeniu, 2023; fot. P. Marciniak
 Fig. 7. “Przyborsk” facade tile: a) after removal, b) after cleaning, 2023; photo by P. Marciniak

konserwatorskiej. Pojawia się tu wiele elementów niewystępujących wcześniej w zabytkowych obiektach historycznych. Jest ono już znacznie nowocześniejsze w stosunku do rozwiązań wcześniejszych, a także wymaga specjalistycznej wiedzy technicznej do dokonania oceny stanu zachowania poszczególnych elementów.

W budynku znajduje się dźwig osobowy, obsługujący kondygnacje od –1 do +5, z maszynownią znajdującą się na ostatnim piętrze, tj. +6. Budynek został wyposażony w instalację elektryczną, oświetleniową, wodną, kanalizację sanitarną oraz wentylację grawitacyjną. Ponadto w XXI w. zlokalizowano na dachu maszty antenowe operatorów telefonii komórkowej. Wskazane elementy instalacyjne nie mają wartości zabytkowej.

W szczytowej części budynku znajduje się konstrukcja charakterystycznego neonu „Dom Książki”, z którego zdemontowano źródła światła (ryc. 8). Elementy neonów są jednym z najbardziej wartościowych elementów budynku, widocznych w przestrzeni publicznej miasta. Frontowy neon został zastrzeżony przez właściciela budynku jako znak towarowy.

Rozwarstwienia chronologiczne

Od czasu oddania budynku do użytkowania dokonano w nim wielu przekształceń. Trzeba zaznaczyć, że chociaż nie zniekształciły one głównej bryły ani układu funkcjonalnego, to jednak ich zakres spowodował widoczne zmiany. Należy zwrócić uwagę na fakt, że

elements of the building and can be seen within the public space of the city. The owner of the building has registered the sign as a trademark.

Chronological stratification

Since Dom Książki was put into use, it has been altered in many ways. One should note that although the alterations did not distort the main body or functional layout, their scope caused observable changes. It is important to remember that the building was designed to the legal requirements of the 1970s. This had a significant impact on the selection of specific technical solutions and characteristics of building materials. The most important consideration was fire protection which, to a large extent, determined the applied technical solutions (e.g., dimensions of steps in staircases, width of openings, size of structural elements, etc.) and materials [Regulation of the Minister of Construction and Building Materials Industry of June 11, 1966; Order No. 52 of the Chairman of the Committee on Construction, Urban Planning and Architecture].

The current changes in the layout of the building result from adjustments in the functional arrangement and have been indirectly imposed by market requirements. The remodeling of the rooms was dictated by the need to adapt them to the needs and expectations of tenants. The analysis of the structural and material solutions in the Dom Książki building was carried out

Ryc. 8. Konstrukcja i neon „Dom Książki” na dachu budynku, widoczne ubytki elementów reklamowych w niższej części elewacji, 2023; fot. Constructa Plus

Fig. 8. Structure of the Dom Książki neon sign on the roof with visible traces of advertising elements in the lower part of the facade, 2023; photo by Constructa Plus

obiekt był projektowany na podstawie ówczesnie obowiązujących przepisów prawa, co miało istotny wpływ na wybór określonych rozwiązań technicznych i parametrów wykorzystanych materiałów budowlanych. Najważniejsze z nich dotyczą warunków technicznych oraz rozwiązań ochrony przeciwpożarowej i w dużym stopniu determinują przyjęte rozwiązania techniczne (np. wymiary stopni w klatkach schodowych, szerokość otworów, wielkość elementów konstrukcyjnych etc.) oraz materiałowe [Rozporządzenie Ministra Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych z 11 czerwca 1966 r.; Zarządzenie nr 52 Przewodniczącego Komitetu Budownictwa, Urbanistyki i Architektury].

Zmiany w układzie budynku wynikają z korekt układu funkcjonalnego i zostały pośrednio wymuszone przez sytuację rynkową. Przebudowy pomieszczeń poddyktowane były koniecznością dostosowania do bieżących potrzeb i oczekiwań najemców. Analiza struktury konstrukcyjnej i rozwiązań materiałowych w budynku Dom Książki w Poznaniu została przeprowadzona zarówno od strony zewnętrznej, jak i we wnętrzach. Zakres prowadzonych prac rozbiórkowych związanych z projektem jego przebudowy ograniczał całkowicie i dokładne przebadanie poszczególnych pomieszczeń.

Układ konstrukcyjny obiektu pozostał niezmienny, żelbetowy szkielet po zdjęciu obudowy słupów/tynków wskazuje na jego pierwotny stan. Podobnie stropy pozostały w pierwotnej formie (nie licząc warstw wykończeniowych) z zachowanymi kształtkami wentylacyjnymi.

Główne przekształcenia były związane z nową organizacją wnętrza i wprowadzeniem podziałów po-

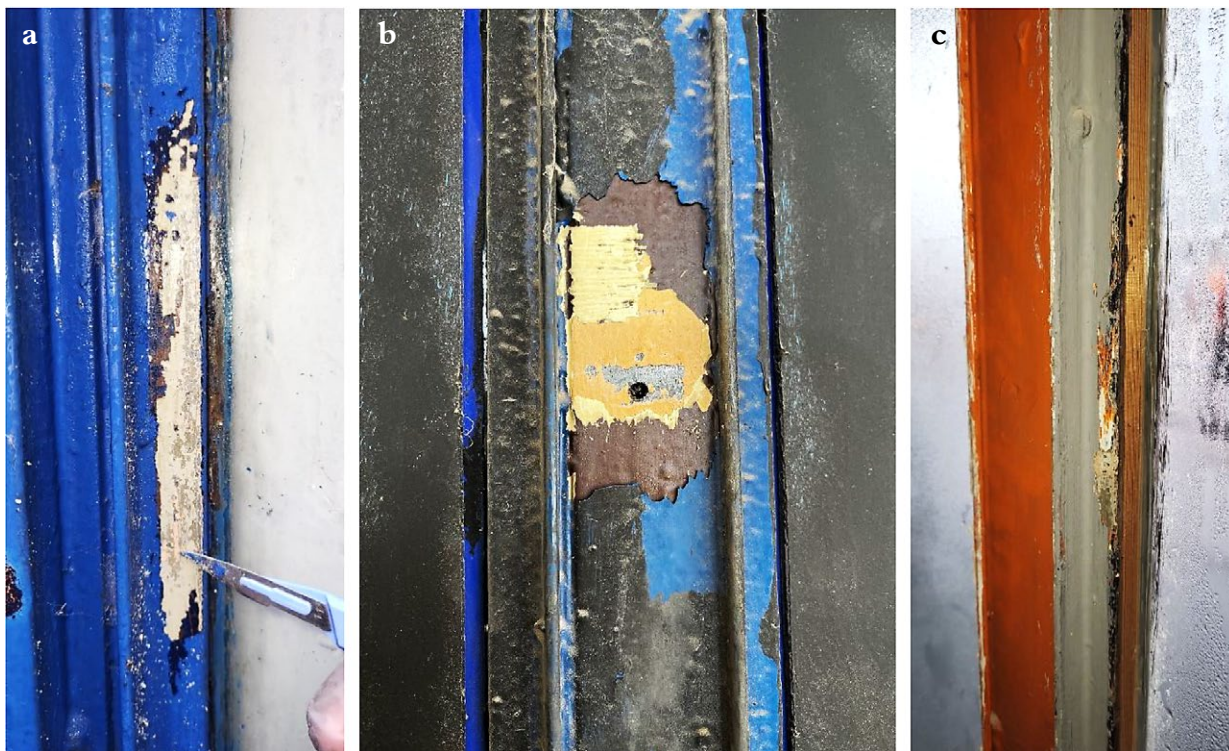
both inside and outside. Nonetheless, the extent of the demolition work related to the refurbishment project limited the complete and thorough examination of the individual rooms.

The structural layout of the building has remained unchanged, and after the removal of the pillar cladding and plaster, the reinforced concrete displays its original condition. Similarly, the ceilings remain in their original form (excluding the finishing layers) with preserved ventilation fittings.

The main alterations are related to the new organization of the interiors and the dividing of rooms. They also apply to the interior finishings (finishing layers of walls and floors). The second important factor is the improvement of users' comfort and the related modification of joinery and introduction of split air conditioning.

The stratigraphic examination of the dismantled elements of the internal walls, along with the metal and wood joinery of the doors and windows shows multiple repainting layers, which have led to the loss of the original color expression on the first floor (Figs. 9a–c). The partial replacement of the window and door joinery from wood to PVC took place in the late 1990s and in the first decade of the twenty-first century.

The front facade is covered with tiles that are highly resistant to chemical soiling. The use of tiles was determined rather by their availability than the designers' aesthetic considerations. At that time, there were practically no other materials available on the market. The tiles retained their original color and only required re-

Ryc. 9. Stratygrafia ślusarki okiennej w części parterowej budynku; fot. M. Majer (a–b), P. Marciniak (c)
 Fig. 9. Stratigraphy of window joinery on the ground floor; photo by M. Majer (a–b), P. Marciniak (c)

mieszkań, a także dotyczyły elementów wykończenia wnętrza (warstwy wykończeniowe ścian i posadzek). Drugim ważnym elementem była poprawa komfortu użytkowania i związana z nią modyfikacja stolarki oraz wprowadzenie klimatyzacji typu *split*.

Wykonane rozpoznanie stratygraficzne demontowanych elementów ścian wewnętrznych oraz ślusarki i stolarki otworowej wskazują na wielokrotne przemalowania zatracające pierwotny wyraz kolorystyczny tych części budynku (ryc. 9a–c). Częściowa wymiana stolarki okiennej i drzwiowej z drewnianej na PCV nastąpiła w końcu lat 90. i w 1. dekadzie XXI w.

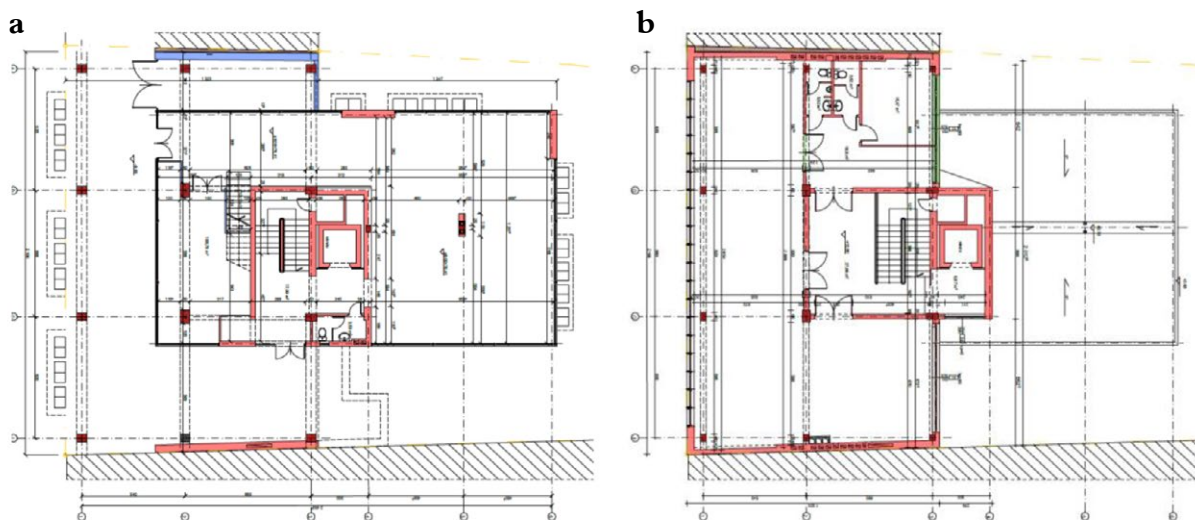
Elewacja frontowa pokryta została płytkami elewacyjnymi o dużej odporności na zabrudzenia chemiczne. Wykorzystanie płytek raczej wynikało z ich dostępności, niż stanowiło estetyczny wybór projektantów. Na ówczesnym rynku nie było właściwie innych dostępnych materiałów. Płytki zachowały swoją pierwotną kolorystykę i wymagały jedynie oczyszczenia z wierzchniej warstwy zabrudzeń (ryc. 7a–b). Wykonane sondażowe czyszczenie wykazało duże różnice w kolorystyce tych elementów, co stanowi spore wyzwanie konserwatorskie i wymaga właściwego odczytania pierwotnego zamysłu projektantów. Kluczowym elementem trwałości elewacji jest zaprawa cementowa oraz fuga z masy uszczelniającej typu *olkit*, niedopuszczająca do penetracji wnętrza ściany przez wodę. Techniczny stan jej zachowania należy uznać za dobry, bez większych mechanicznych uszkodzeń.

Nie przetrwały oryginalne wnętrza budynku, poddawane licznym niekontrolowanym przebudowom. Za-

moving the top layer of dirt (Figs. 7a–b). A trial cleaning revealed significant differences in the color of the tiles, which was a considerable conservation challenge requiring proper interpretation of the designers' original intention. The key element of the facade's durability is the cement mortar and grout made of *Olkit* sealing compound, which prevents water from penetrating the interior of the wall. Thus, the technical condition of the facade is good, without any major mechanical damage.

The original interior of the building did not survive, having undergone numerous uncontrolled refurbishments. The preserved elements are the remains of the flooring on the first floor, the terrazzo staircase cladding and some staircase details (railing). The technical fittings, that is the heating facility, the passenger elevator and internal installations, are of no historical value and have been completely decapitalized. Only the rooms of the transformer station and their equipment, along with the mobile network antennas, were modernized by their operators.

When it comes to Modernist buildings, the shape, facade, interior design and furnishings are among the most visible and important features for the perception of the authentic elements that confirm the value of a building. In the case of Dom Książki, there are also historical and sentimental factors at hand contributing to the emotional perception of this interesting building. Based on the analysis of the type of structural elements, materials, wall construction, secondary room partitions, and changes in the building's technical equip-

Ryc. 10. Analiza – rozwarstwienie chronologiczne, rzuty: a) parteru, b) kondygnacji +5; oprac. P. Marciniak

Fig. 10. Chronological stratification analysis, sections: a) ground floor, b) +5 story; by P. Marciniak

chowane fragmenty to pozostałości posadzek parteru, lastrikowe okładziny schodów oraz fragmenty detali klatki schodowej (balustrady). Wyposażenie techniczne, tj. węzeł cieplny, dźwig osobowy oraz instalacje wewnętrzne, nie mają wartości historycznej i uległy całkowitej dekapitalizacji. Jedynie pomieszczenia stacji transformatorowej i ich wyposażenie oraz anteny sieci komórkowych były modernizowane przez ich operatorów.

Jeśli chodzi o obiekty modernistyczne, bryła, elewacje budynku oraz elementy wyposażenia i wystroju wewnątrz są jednymi z najbardziej widocznych i ważnych z punktu widzenia percepcji autentycznych elementów świadczących o wartości budynku. W wypadku Domu Książki są to również wartości historyczne i sentymentalne, stanowiące element emocjonalnego postrzegania tego ciekawego obiektu. Na podstawie przeprowadzonej analizy rodzaju elementów konstrukcyjnych, wykorzystanych materiałów, budowy ścian, wtórnych podziałów pomieszczeń, a także zmian wyposażenia technicznego budynku można jednoznacznie stwierdzić, że jego zasadnicza struktura i bryła nie uległy istotnym przekształceniom. Zmiany dotyczą elementów drugorzędnych, jednak nie mniej ważnych dla ostatecznego kształtu obiektu i jego percepcji w przestrzeni publicznej. Mają one jednak w pewnym stopniu charakter odwracalny i w dużej mierze zależny od potrzeb i intencji właściciela budynku.

W historii budynku można wyróżnić kilka faz chronologicznych będących świadectwem kolejnych przeobrażeń. Faza I (lata 1948–1975) obejmuje też fragmenty poprzedniego obiektu – Domu Dziecka, istniejącego w tym miejscu od końca lat 40. Etap ten to najpewniej okres od powstania wcześniejszego budynku w latach 1948–1952, na gruzach zniszczonej w czasie wojny kamienicy, aż do jego rozbiórki w roku 1971². Nowy, zrealizowany w połowie lat 70. obiekt powstał w zabudowie uzupełniającej, tzw. plombowej. W tym wypadku

ment, one can clearly say that the basic structure and shape have not undergone any significant alterations. The changes concern secondary elements but are no less important to the final shape of the building and its perception in public space. However, they are to some extent reversible and largely depend on the needs and intentions of the building's owner.

The history of the Dom Książki building can be divided into four chronological phases which confirm its subsequent transformations. Phase I (1948–1975) begins with traces of the previous store, Dom Dziecka, which had existed on this site since the late 1940s. This phase most likely covers the period from the construction of the previous building between 1948 and 1952 (on the ruins of a tenement that was destroyed during The Second World War) until its demolition in 1971.² The subsequent new building, completed in the mid-1970s, is a so-called infill, wherein the side walls adjoin the plot and walls of the adjacent buildings. These also contain fragments of the walls and tooting of the former tenement. This is confirmed by both archival photographs and the uncovering of the side walls in 2023.

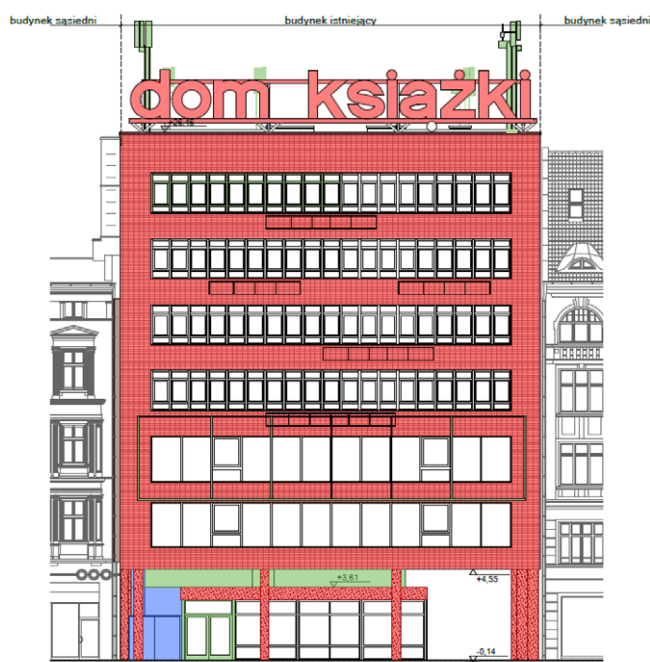
Phase II (1975–1989) began from the moment Dom Książki was built. The date of construction is confirmed by sources indicating its handover and opening on December 5, 1975 [Department for Urban Planning and Architecture of the Poznań City Hall, reference number 593; Dobroń 2014]. This was when the construction was completed, and the building began to function as Państwowe Przedsiębiorstwo “Dom Książki” (National Bookstore Company). This was also the time of the building's greatest importance as it housed one of the largest and most modern bookstores in Poland [XXX lat 1980]. Indeed, the best preserved and authentic elements come from this period, including the structure of the building, its walls and external cladding, largely the metalwork and door and window

jego boczne ściany przylegają do działki i ścian sąsiednich budynków. Zawierają również fragmenty ścian i strzępia kamienicy Dom Dziecka. Potwierdzają to zarówno archiwalne fotografie, jak i wykonane w 2023 r. odkrywki murów w ścianach bocznych.

Faza II (lata 1975–1989) obejmuje okres od momentu wybudowania obiektu. Data powstania jest potwierdzona źródłowo informacjami wskazującymi na jego przekazanie do użytkowania i otwarcie 5 grudnia 1975 r. [Wydział Urbanistyki i Architektury Urzędu Miejskiego w Poznaniu, sygn. 593; zob. też Dobroń 2014]. To moment zakończenia realizacji i rozpoczęcia funkcjonowania budynku księgarni w ramach Państwowego Przedsiębiorstwa „Dom Książki”. To jednocześnie okres największej świetności obiektu, mieszczącego jedną z największych i najbardziej nowoczesnych księgarni w Polsce [XXX lat 1980]. Z tego okresu pochodzą najlepiej zachowane i autentyczne elementy, takie jak: konstrukcja budynku, ściany i okładziny zewnętrzne, w dużej części ślusarka i stolarka otworowa oraz fragmenty neonów. W tej fazie budynek funkcjonował bez większych zmian i przeróbek.

Faza III (lata 1989–1999), w której dokonano jedynie niewielkich zmian wewnątrz, przypada na czasy zmiany systemu społeczno-ekonomicznego, który wymusił wprowadzenie gospodarki wolnorynkowej. Skutkiem tego procesu była konieczność racjonalnego wykorzystania zasobów i zmniejszenia powierzchni sprzedaży. Prywatyzacja przedsiębiorstwa w 1996 r. spowodowała pogłębienie się tych procesów, wymuszając dalsze zmniejszenie powierzchni sprzedaży oraz wynajęcie części powierzchni na wyższych piętrach budynku. Skutkowało to m.in. likwidacją części wewnętrznej klatki schodowej księgarni oraz niewielkim powiększeniem powierzchni parteru w części pawilonowej. Zakończenie tego procesu z braku dostępnych materiałów źródłowych można szacować na koniec lat 90. XX w.

Faza IV (lata 2000–2015) jest skutkiem ograniczenia powierzchni sprzedaży książek, rekompensowanego komercyjnym wynajmem dostępnych powierzchni biurowych. Księgarnia, o powierzchni ograniczonej do jednej kondygnacji, funkcjonowała w obiekcie z pewnością do 2014 r. W roku następnym budynek został sprzedany [zob. Dobroń 2014]. Jego nabycie w 2022 r. przez kolejnego właściciela zakończyło definitywnie wszelką działalność w obiekcie. Był to okres estetycznej dewastacji budynku, powstałej na skutek braku konserwacji elewacji, demontażu neonów i podświetlanych kasetonów, a przede wszystkim w wyniku budowy dodatkowych podkonstrukcji pod wielkoformatowe reklamy, szpecące miasto przez prawie 20 lat. To również czas budowy nieestetycznych, widocznych w przestrzeni publicznej konstrukcji wsporczych oraz anten systemów telefonii komórkowej. Wnętrza budynku były w dowolny sposób zmieniane przez kolejnych użytkowników, co skutkowało bezpowrotnym zatraceniem (poza klatką schodową) ich pierwotnego charakteru.

Ryc. 11. Analiza – rozwarstwienie chronologiczne, elewacja frontowa; oprac. P. Marciniak

Fig. 11. Analysis – chronological stratification, front facade; by P. Marciniak

frames, as well as the remains of the neon sign and lightboxes. During this phase, the building functioned without any major modifications.

Phase III (1989–1999), during which only minor changes were made inside, coincides with the socio-economic transformation and introduction of free-market economy. This necessitated rational use of resources and the reduction of the retail area. The privatization of the enterprise in 1996 deepened this process, requiring a further reduction of the sales area and the leasing of space on the upper floors. Subsequently, the internal staircase of the bookstore section was removed, and the first floor of the pavilion was slightly expanded, among other changes. Due to the lack of available source materials, one can estimate that this process ended in the late 1990s.

Phase IV (2000–2015) is the result of limiting the sales area of books, compensated for by the commercial lease of the available office space. The bookstore, with an area limited to one floor, operated in the building until 2014. The following year, the building was sold [Dobroń 2014]. The sale to a new owner in 2022 saw a definite end to all activity in the building. Phase IV was a period of the building's aesthetic devastation, resulting from lack of maintenance of the facade, the dismantling of the neon sign and lightboxes, and above all, the addition of substructures for large-format advertisements, which disfigured the city for almost twenty years. This was also when unsightly support structures and antennas for mobile phone systems were added, which were visible to the public. The subsequent users of the building freely altered the interiors, leading

Zabytkoznawcza analiza wartościująca

W Poznaniu badania dotyczące „niechcianego dziedzictwa” prowadzone były już od końca XX w. w zespole prof. Teresy Jakimowicz³. Rosnąca świadomość wartości obiektów zbudowanych po II wojnie światowej, a także nowe zagrożenia związane z przebudową miasta, dotyczące zarówno historycznej tkanki miejskiej, jak obiektów XX-wiecznych, spowodowały zainteresowanie ochroną najnowszego dziedzictwa. Usystematyzowane badania i zainteresowanie ochroną architektury modernistycznej datowane są na początek XXI w. [Architektura 2005].

Zabytkoznawcza analiza wartościująca została przeprowadzona w oparciu o dwa podejścia metodologiczne – pierwsze, klasyczne, wypracowane na Wydziale Sztuk Pięknych UMK w Toruniu, drugie, oparte na autorskiej metodzie zespołu pracowników Wydziału Architektury Politechniki Poznańskiej. Porównanie obu metod pozwoliło na jednoznaczne określenie jakości obiektu i jego zabytkowego charakteru.

W analizie przeprowadzonej według pierwszej metody kryterium autentyczności jest jednym z najważniejszych elementów decydujących o wartości zabytkowej obiektu [Krawczyk 2013]. W wypadku budynku Dom Książki procent zachowanej substancji autentycznej jest wprawdzie wyjątkowo duży, jednak kryterium integralności pozostaje spełnione tylko w niewielkim stopniu, głównie ze względu na istotne przekształcenia. Kluczowym elementem zachowania tożsamości wizualnej jest elewacja budynku. Budynek ten przedstawia dużą wartość historyczną związaną z modernistycznymi przekształceniami śródmieścia Poznania, a także historią kultury i księgarstwa.

Wartość użytkowa budynku wiąże się ściśle z jego wartością emocjonalną. Jest związana z jego funkcją, tzn. wielkopowierzchniową księgarnią, która funkcjonowała w tym miejscu przez wiele lat i na trwałe wpisała się w kulturalną mapę Poznania. Było to z jednej strony uzupełnienie oferty handlowej w śródmieściu, a z drugiej obiekt stanowił ważny punkt spotkań z książką dla mieszkańców.

O wartości artystycznej obiektu decyduje fakt wyrażenia nawiązania do wzorców architektury corbusierowskiej. W Poznaniu, poza pawilonem nr 10 Ministerstwa Komunikacji autorstwa Bolesława Szmidta, zlokalizowanego na terenie Międzynarodowych Targów Poznańskich, jest to najlepszy chyba przykład przejęcia zasad architektury Le Corbusiera. Na podstawie przesłanek zawartych w samym obiekcie, takich jak układ i rozplanowanie elewacji oraz neony, można wyróżnić znaczną wartość estetyczną, akcentowaną ponadto przez usytuowanie obiektu na osi ul. 27 Grudnia, tworzącej wraz z pl. Wolności jeden z najbardziej charakterystycznych i ciekawych układów urbanistycznych.

W analizie przeprowadzonej według drugiego podejścia wykorzystano autorską metodę wartościowania obiektów modernistycznych wypracowaną przez zespół badaczy z Wydziału Architektury Politechniki Poznań-

to the irreversible loss of their original character (apart from the staircase).

Historic evaluation analysis

In Poznań, research on “unwanted heritage” was conducted already at the end of the twentieth century by Professor Teresa Jakimowicz³ and her team of researchers. The growing awareness of the value of buildings erected after the Second World War, as well as new threats related to the reconstruction of the city concerning both the historical urban fabric and buildings from the twentieth century, have led to an interest in the protection of the newest heritage. Systematized research on the protection of Modernist architecture dates to the early twenty-first century [Architektura 2005].

The historic value analysis conducted by the author was based on two methodological approaches. The first, classical approach was developed at the Faculty of Fine Arts of the Nicolaus Copernicus University in Toruń, and the second was based on an original method created by researchers from the Faculty of Architecture of the Poznań University of Technology. The comparison of both methods made it possible to clearly identify the building's quality and historic character.

In the analysis based on the first method, one of the most important elements for determining the historic value of a building is the criterion of authenticity [Krawczyk 2013]. In the case of Dom Książki, the percentage of preserved authentic matter is, indeed, exceptionally high, albeit the integrity criterion is met only to a small extent, mainly due to significant alterations. The key element in maintaining the visual identity is the facade. The building has great historical value related to the Modernist transformations of the city center in Poznań, as well as the history of culture and book-selling.

The use-value of Dom Książki is closely linked to its emotional value. It is related to its function of a large-scale bookshop that operated at this site for many years and became a permanent landmark on the cultural map of Poznań. On the one hand, it expanded the retail offer in the city center, and on the other, the residents saw it as an important point of access to books.

The art-value of the building is based on its clear reference to the architectural models created by Le Corbusier. In Poznań, apart from Pavilion No. 10 of the Ministry of Communication designed by Bolesław Szmidt and located on the premises of the Poznań International Fair, this is probably the best example of adopting the Le Corbusier's principles. Based on the evidence found in the actual building, such as its layout, the arrangement of the facade and the neon signs, one can easily acknowledge its considerable aesthetic value. This is additionally emphasized by the building's situation on the axis of 27 Grudnia Street, which, together with Wolności Square, creates one of the most characteristic and interesting urban layouts.

skiej [Brendel et al. 2009]. Każdy obiekt został zaklasyfikowany według wiodącej funkcji do jednej z 12 kategorii użytkowych: A – administracja/biurowce, E – edukacja/nauka, H – handel, I – infrastruktura miejska, M – mieszkalnictwo, G – hotele/akademiki, P – przemysł, Q – kultura/rozrywka/sport, R – kościoły/miejsca pamięci/pomniki, T – targowe/wystawowe, U – zespoły architektoniczno-urbanistyczne, Z – szpitale/przychodnie.

W celu przeprowadzenia oceny wybrano dziesięć kryteriów typowania – wyboru i oceny:

- 1) Kryterium nowatorstwa, zarówno w kontekście rozwiązań architektonicznych, przestrzennych, jak i technicznych.
- 2) Kryterium kontekstu, współistnienia na etapie zarówno tworzenia, jak i późniejszego rozwoju przestrzennego miejsca lokalizacji.
- 3) Kryterium tradycji miejsca, w tym zaprzeczenia jako próby stworzenia nowych wartości lub twórczego nawarstwiania się dziedzictwa pokoleń.
- 4) Kryterium symbolu w ujęciu ogólnym, np. dla przyjezdnych (migracje zawodowe i turystyka).
- 5) Kryterium uznania współczesnych: nagrody, wyróżnienia, plebiscyty.
- 6) Kryterium próby czasu, zachowania walorów przestrzennych i estetycznych pomimo degradacji będącej efektem technicznego zużycia lub/i niedbalstwa zarządcy czy też spontanicznego rozwoju zagospodarowania terenów przyległych.
- 7) Kryterium artystyczne, wysoka jakość i wartość architektoniczno-urbanistyczna.
- 8) Kryterium unikatowości, np. jedyny obiekt zachowany w formie nieprzekształconej.
- 9) Kryterium reprezentatywności – obiekty będące typowymi przykładami historycznych tendencji formalnych, ideowych itp. (dla większej grupy lub liczby obiektów o podobnym charakterze lub strukturze przestrzennej).
- 10) Kryterium konserwatorskiej autentyczności materii – w wypadku obiektów odbudowanych po II wojnie światowej, które często są jedynie kreacją konserwatorską, jak np. poznańska czy warszawska starówka. Mogą one też mieć zastosowanie do współcześnie rewaloryzowanych budynków, które często są podnoszone ze stanu daleko posuniętej dewastacji. [Marciniak 2014]

W ramach poszczególnych kryteriów ich dalsza obiektywizacja następuje przez wprowadzenie skali w obrębie każdego kryterium, co pozwala na bardziej precyzyjne ustalenie rangi obiektów w obszarze: a) działań lokalnych, b) działań krajowych, c) działań międzynarodowych (w skali europejskiej lub światowej). Ocena rangi obiektów jest oceną o charakterze eksperckim i bierze pod uwagę pozycjonowanie danego obiektu lub zespołu w skali osiągnięć odpowiednio lokalnych, krajowych lub międzynarodowych. Dotyczy obszaru rozpoznania i uznania w kontekście innych dokonań tego czasu (tj. powstania obiektu). Ma charakter kluczowy i dlatego niezwykle ważne jest, aby dokonywał jej ekspert mający wiedzę i rozpoznanie w architekturze powojennej.

The analysis conducted according to the second approach applied the method of evaluating Modernist buildings developed at the Poznań University of Technology [Brendel et al. 2009]. Based on this method, every building is classified according to its leading function into one of twelve use categories: A: administration/office buildings, E: education/research, H: commerce, I: municipal infrastructure, M: housing, G: hotels/student halls, P: industry, Q: culture/entertainment/sports, R: churches/memorial sites/monuments, T: fairs/exhibitions, U: architectural and urban complexes, and Z: hospitals/clinics.

To conduct the assessment, ten criteria for selection and evaluation are used:

- 1) criterion of innovation in the context of architectural, spatial and technical solutions;
- 2) criterion of context, coexistence at the stage of both creation and subsequent spatial development of a location;
- 3) criterion of tradition, including denial as an attempt to create new values or creative accumulation of the heritage of generations;
- 4) criterion of a general symbol, for example for visitors (professional migration and tourism).
- 5) criterion of contemporary recognition: awards, distinctions, popularity contests;
- 6) criterion of “standing the test of time,” preservation of spatial and aesthetic values despite degradation resulting from technical wear/negligence or spontaneous development of adjacent areas;
- 7) artistic criterion, of high quality and architectural and urban planning value;
- 8) criterion of uniqueness, for example the only building preserved in an unaltered form;
- 9) criterion of representativeness concerning buildings that are typical examples of historical, formal, ideological trends, etc. (for a larger group or number of buildings of a similar nature or spatial structure);
- 10) criterion of conservational authenticity of matter: for buildings rebuilt after The Second World War, which are often only a conservational creation, such as the Poznań or Warsaw Old Town; this can also be applied to buildings undergoing contemporary renovation, which are often raised from a state of advanced devastation [Marciniak 2014].

The individual criteria can be made more objective by introducing a scale for each of them, which enables a more precise determination of the rank of buildings in the field of a) local activities, b) national activities, and c) international activities (European or global). The assessment of the rank of buildings is an expert survey and takes into account the positioning of a given building or complex on the scale of local, national or international achievements. This concerns the area of recognition and appreciation in the context of other achievements at the time of the building's construction. It is extremely important that such a survey is conducted by an expert who is knowledgeable in postwar architecture. The principle of selecting build-

Obiekt <i>Building</i>	Funkcja <i>Function</i>	Autorzy <i>Designers</i>	Adres <i>Address</i>	Data realizacji <i>Year of construction</i>	Ewaluacja <i>Evaluation</i>
Budynek Dom Książki	H	B. Bednarek Z. Łomski	Poznań, ul. Gwarna 13a <i>Poznań, 13a Gwarna Street</i>	1975	1a, 4b, 6b, 7b, 10b

Tab. 1. Tabela wartościowania i wyboru kryteriów dla budynku Dom Książki

Tab. 1. *Evaluation and criteria selection for the Dom Książki building*

Jako zasadę wyboru obiektów wartych ochrony i zachowania przyjęto koniunkcję od trzech (dla obiektów o znaczeniu krajowym) do pięciu (dla obiektów lokalnych) spośród dziesięciu kryteriów [K1, ... , K10]. Stworzono tym samym macierz z użyciem rangi wyboru. W załączonym przykładzie (tab. 1) wartości czterech kryteriów mają rangę krajową [4 > 3], czyli tym samym obiekt może zostać uznany za wartościowy i wymagający ochrony.

Wartościowanie przeprowadzone z wykorzystaniem obu metod jednoznacznie wskazuje na wyjątkowe walory budynku i jego znaczenie nie tylko w lokalnym, ale także w krajowym wymiarze. Forma obiektu inspirowana dziełami architektury światowej, jego znaczenie w perspektywie modernistycznych przekształceń śródmieścia, jak również spójność estetyczna i relatywnie niewielki zakres nieodwracalnych przekształceń, sytuują budynek Dom Książki wśród najciekawszych dokonania poznańskiego modernizmu.

Podsumowanie

Badania naukowe, w tym badania architektoniczne, umożliwiają właściwe rozpoznanie wartości nie tylko zabytku, ale również obiektów pretendujących do tej kategorii. Jest to ważne także po to, aby autentyczne cechy stanowiące o jego wartości w pełni objąć ochroną w trakcie prowadzenia ewentualnych prac budowlanych. Prace restauratorskie w budynku znajdującym się na liście dóbr kultury współczesnej powinny być poprzedzone kompleksowymi i rzetelnymi badaniami historycznymi, architektonicznymi, a nierzadko również archeologicznymi. Wartościowanie obiektu powinno stanowić podstawę świadomych działań nie tylko konserwatorskich i restauratorskich, ale również związanych z przebudową istniejącego obiektu [Skarżyńska-Wawrykiewicz, Wawrykiewicz 2011].

Przedstawione powyżej walory Domu Książki stały się już wcześniej przesłanką do podjęcia konserwatorskiej ochrony obiektu przez wpisanie go na „Listę dóbr kultury współczesnej” w obowiązującym „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Poznania” [Studium 2023]. Przeprowadzone, kompleksowe badania architektoniczne pozwoliły na ukierunkowanie podjętych prac budowlanych związanych z przebudową obiektu, a także zachowanie oraz wyeksponowanie autentycznych i najbardziej wartościowych elementów budynku. Stały się także podstawą do wykonania kolejnego kroku przez wpisanie obiektu do Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków [2024].

ings that are worthy of protection and preservation was adopted as a conjunction of three (for buildings of national importance) to five (for local buildings) out of ten criteria [K1, ... , K10]. Thus, a matrix was created using the selection rank. In the attached example (Table 1), the values of the four criteria are of national rank [4 > 3], hence the building can be considered valuable and requires protection.

The evaluation using both methods clearly shows the unique values of the building and its significance not only in the local but also in national dimension. The form of the building, inspired by international architecture, its significance from the perspective of Modernist transformations of the city center, as well as its aesthetic coherence and a relatively small scope of irreversible alterations, place Dom Książki among the most interesting accomplishments of Modernism in Poznań.

Summary

Architectural research makes it possible to identify the value not only of historic buildings, but also those that aspire to this status. It is also important to provide comprehensive protection of the authentic features that contribute to the value of such buildings during any construction work. Restoration work in buildings which are on the list of contemporary cultural heritage should be preceded by extensive and reliable historical, architectural, and often archaeological surveys. The evaluation of buildings should provide the basis for conscious activity not only in conservation and restoration but also in relation the reconstruction of such buildings [Skarżyńska-Wawrykiewicz, Wawrykiewicz 2011]. The values of the Dom Książki building described herein had already provided a premise to put it under conservator's protection by including it on the List of Contemporary Cultural Heritage under the applicable Study of Conditions and Guidelines for the Spatial Development of the City of Poznań [Studium 2023]. The conducted detailed architectural research made it possible to guide the construction works during the restoration of the building, along with ensuring the preservation and exposition of the authentic and most valuable features. The project also provided the basis for taking the next step of entering the building into the Voivodeship Register of Cultural Monuments [2024].

The research on Dom Książki, as well as work on other Modernist buildings leads to broader general

Przeprowadzone badania Domu Książki w Poznaniu, a także prace związane z innymi obiektami modernistycznymi pozwalają na wyciągnięcie szerszych wniosków natury ogólnej, ściśle związanych z metodyką prowadzenia takich prac przy zabytku⁴.

Badania architektoniczne obiektów modernistycznych muszą obejmować nie tylko historyczny kontekst ich powstania czy rozpoznanie substancji materialnej przez analizę technik budowlanych i określenie rozwarstwień chronologicznych. W przekonaniu autora muszą zawierać znacznie szerszy zakres rozpoznawanych zagadnień. Badania należy ściśle powiązać z oceną stanu technicznego obiektu oraz możliwościami prowadzenia ewentualnych dalszych ingerencji budowlanych. Bardzo ważnym aspektem jest zrozumienie działania ustroju budowlanego oraz powiązanie go z rodzajem i jakością wbudowanych materiałów. Dopiero taki, szeroki obraz pozwala na pełną analizę i wartościowanie obiektu.

Wymaga to szczególnych predyspozycji badaczy zajmujących się tematyką obiektów modernistycznych. Należy do nich znajomość nie tylko historycznych, ale także XX-wiecznych technik budowlanych, co pośrednio wymusza ścisłą współpracę z inżynierami odpowiednich specjalności (znajomość technologii betonu, numeryczna analiza konstrukcji etc.). Musi ona wiązać się z gruntowną wiedzą o nie tylko historycznych, ale i obecnie obowiązujących przepisach budowlanych. Wymaga szczegółowej analizy i pobierania próbek materiałów oraz znajomości zagadnień związanych z fizyką budowli (termika, budownictwo ogólne), a także podstawowej znajomości stosowanych rozwiązań instalacyjnych w zakresie branży sanitarnej, grzewczo-wentylacyjnej czy elektrycznej.

Stawia to przed badaczami szczególne wyzwania oraz wymusza podnoszenie przez nich kompetencji zawodowych. Nieocenioną pomocą jest współpraca ze starszą generacją inżynierów i wykonawców, znających nie tylko powojenne, ale również przedwojenne techniki budowlane. Metodyka postępowania z zabytkowymi obiektami modernistycznymi jest sukcesywnie rozwijana i doskonalona w kierowanym przez autora zespole pracowników Zakładu Historii, Teorii i Ochrony Dziedzictwa na Wydziale Architektury Politechniki Poznańskiej.

Obecnie w obiekcie trwają prace budowlane, których celem jest przebudowa i rozbudowa, a także restauracja zabytkowej części budynku Dom Książki. Obiekt ten, zarówno przez swoją architekturę, jak i historię oraz emocjonalne związanie z nim mieszkańców Poznania, ma szansę stać się jedną z modernistycznych ikon miasta. To również jeden z możliwych przykładów włączenia modernistycznego dziedzictwa w historyczną strukturę miasta.

conclusions related to the methodology of conducting such work on cultural property.⁴

Architectural research on Modernist buildings should focus not only on the historical context of their construction or the identification of material characteristics by analyzing construction techniques and determining chronological stratifications. In the author's opinion, such research must investigate a much wider range of issues. The surveys should be closely linked to the assessment of the technical condition of buildings and the possibilities of conducting further potential construction interventions. An especially important consideration is understanding the operation of construction systems and relating these to the type and quality of built-in materials. Only such a wide picture allows for a full analysis and evaluation of buildings.

In this respect, researchers should have specific skills for dealing with the subject of Modernist buildings. These include knowledge of not just historical, but also twentieth-century construction techniques, which indirectly requires close cooperation with engineers of appropriate specializations (e.g., knowledge of concrete technology, numerical analysis of structures, etc.). This must be associated with thorough knowledge of both historical and current construction regulations. The work requires detailed analysis and sampling of materials, in addition to understanding the problems concerning the physics of buildings (e.g., thermal engineering, general construction), combined with basic knowledge of the solutions used in the sanitary, heating and ventilation or electrical trades.

All this poses a challenge for researchers and compels them to improve their professional competencies. They can be aided by cooperation with older generations of engineers and contractors, who are familiar not only with postwar, but also prewar construction techniques. The methodology of dealing with historic Modernist buildings is being developed and improved by researchers from the Department of History, Theory and Protection of Heritage at the Faculty of Architecture of the Poznań University of Technology, which is headed by the author.

Currently, construction work is underway in Dom Książki aiming to reconstruct, expand and restore its historic section. The building, due to its architecture and history, as well as its emotional impact on the residents of Poznań, has the potential to become one of the most representative Modernist icons of the city. It is also on the way to becoming an example of incorporating Modernist heritage into the historical fabric of the city.

- ¹ Podobne rozwiązanie zastosowano w modernistycznym budynku Domu Studenckiego „Jowita” wzniesionego w centrum Poznania, gdzie jako stropy wykorzystano nie żelbet, ale pustaki DMS.
- ² Por. Rozbiórka budynku przy ul. Lampego, 1971 [Cyfrowe Repozytorium Lokalne „Cyryl” w Poznaniu, CYRYL_104_0_0_18_0002].
- ³ Teresa Jakimowicz (1931–2005), wybitna historyczka sztuki i historyczka architektury, profesorka Politechniki Poznańskiej, twórczyni Zakładu Historii Architektury i Kon-

serwacji Zabytków na Politechnice Poznańskiej. Głównym obszarem jej zainteresowań badawczych była architektura nowożytna, a także problematyka miasta współczesnego w relacjach historycznych. Autorka wielu prac, w tym m.in.: *Temat historyczny w sztuce epoki ostatnich Jagiellonów* (Warszawa 1985) oraz *Architektura i urbanistyka Poznania w XX wieku* (Poznań 2005).

- ⁴ Autor artykułu brał udział m.in. w badaniu budynków Politechniki Poznańskiej, a także kościoła pw. Miłosierdzia Bożego w Kaliszu.

Bibliografia / References

Archiwalia / Archive materials

Wydział Urbanistyki i Architektury Urzędu Miejskiego w Poznaniu, Materiały archiwalne, Projekt wstępny architektoniczny, sygn. 593.

Cyfrowe Repozytorium Lokalne „Cyryl” w Poznaniu, Archiwalna dokumentacja fotograficzna.

Opracowania / Secondary sources

XXX lat P.P. „Dom Książki” w Poznaniu, Poznań 1980.

Architektura i urbanistyka Poznania w XX wieku, red. Teresa Jakimowicz, Poznań 2005.

Atlas architektury Poznania, red. Janusz Pazder, Poznań 2008.

Badania architektoniczne. Historia i perspektywy rozwoju, red. Marian Arszyński, Maciej Prarat, Ulrich SchAAF, Bożena Zimnowoda-Krajewska, Toruń 2015.

Brendel Hanna, Kodym-Kozaczko Grażyna, Klause Gabriela, Marciniak Piotr, *Prolegomena do ochrony obiektów architektonicznych i zespołów urbanistycznych Poznania XX wieku*, Poznań 2009.

Brykowska Maria, *Metody pomiarów i badań zabytków architektury*, Warszawa 2003.

Krawczyk Janusz, *Dialog z tradycją w konserwatorstwie – koncepcja zabytkoznawczej analizy wartościującej*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici, Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo” 2013, t. 44.

Marciniak Piotr, *Architektura i urbanistyka Poznania w latach 1945–1989*, [w:] *Architektura i urbanistyka Poznania w XX wieku*, red. Teresa Jakimowicz, Poznań 2005.

Marciniak Piotr, *Architektura i urbanistyka Poznania w latach 1945–1989 na tle doświadczeń europejskich*, Poznań 2009.

Marciniak Piotr, *Doświadczenia modernizmu. Architektura i urbanistyka Poznania w czasach PRL*, Poznań 2010.

Marciniak Piotr, *Niewygodny zabytek czy zła architektura? O kryteriach i sposobach ochrony powojennego dziedzictwa modernizmu*, [w:] *Modernizm w Europie – modernizm w Gdyni*, red. Robert Hirsch, Maria J. Soltysik, Gdynia 2014.

Niedziela-Wawrzyniak Sylwia, Wawrzyniak Cezary, *Architektura – badania poprzez projektowanie*, „Builder” 2021, nr 8.

Pereira José R.A., *Le Corbusier 24NC: An Inhabited Fragment of the Ville Radieuse*, „Cuaderno de notas” 2014, nr 15.

Poradnik inżyniera i technika budowlanego, t. 2, cz. 1, Warszawa 1968.

Poradnik inżyniera i technika budowlanego, t. 2, cz. 2, Warszawa 1969.

Skarżyńska-Wawrykiewicz Magdalena, Wawrykiewicz Leszek, *Rola badań architektonicznych prowadzonych w zabytkach na przykładzie adaptacji przedzamcza w Lidzbarku Warmińskim*, „Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation” 2011, nr 30.

Robakowska Aleksandra, Trybuś Jarosław, *Od zamku do browaru. O architekturze Poznania ostatnich stu lat*, Poznań 2005.

Akty prawne / Legal acts

Rozporządzenie Ministra Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych z 11 czerwca 1966 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać obiekty budowlane budownictwa powszechnego (Dz.U. z 1966, nr 10, poz. 144).

Ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2003, nr 162, poz. 1568).

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Poznania, Uchwała nr LXXXVIII/1670/VIII/2023 z 11 lipca 2023 r., Dobra kultura współczesnej, s. 83, <https://bip.poznan.pl/bip/aktualnosci/studium-uwarunkowan-i-kierunkow-zagospodarowania-przestrzennego-miasta-poznania,208625.html>.

Wpis do Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków, Zarządzenie nr 2/WEZ/2024 z 19 marca 2024 r.

Zarządzenie nr 52 Przewodniczącego Komitetu Budownictwa, Urbanistyki i Architektury z 1 stycznia 1962 r. w sprawie zasad ustalania odporności ogniowej, obciążenia ogniowego, kategorii niebezpieczeństwa pożarowego oraz stref pożarowych w obiektach budownictwa powszechnego (Dz.U. z 1962, nr 11, poz. 57).

Źródła elektroniczne / Electronic sources

Dobroń Katarzyna, *Dom Książki w Poznaniu zmienia właściciela?*, 27 maja 2014, <https://poznan.naszemiasto.pl/dom-ksiazki-w-poznaniu-zmienia-wlasciciela/ar/c13-2287750> (dostęp: 21.08.2023).

Streszczenie

Budynek Dom Książki w Poznaniu jest jednym z najbardziej charakterystycznych obiektów modernistycznych wzniesionych w Poznaniu po II wojnie światowej. Obecnie prowadzone prace budowlane zakładają jego przebudowę, nadbudowę i remont wraz ze zmianą dotychczasowej funkcji w zakresie sposobu użytkowania. Badania architektoniczne przeprowadzone w budynku pokazały, że specyfika obiektu modernistycznego wymaga nieco innego spojrzenia na historyczny budynek, a w konsekwencji na metodykę prac oraz sposób wartościowania. Badania te miały na celu analizę przekształceń budynku wraz z ustaleniem chronologii rozwarstwień, a także określenie pierwotnej, historycznie ukształtowanej struktury przestrzennej oraz zachowanie jej oryginalnej formy. W tekście, poza historią obiektu, opisano metodykę prowadzonych prac badawczych, a także ich skutki dla wartościowania obiektu modernistycznego. Uzyskane efekty badań pozwalają na wskazanie istotnych przesłanek do badań architektonicznych oraz wybranych problemów związanych z przebudową i restauracją zabytkowych obiektów powojennego modernizmu.

Abstract

Dom Książki in Poznań is one of the most characteristic modernist buildings erected in the city after the Second World War. Current construction work aims to reconstruct, extend upwards and renovate it, in addition to changing its previous function. The architectural research conducted inside Dom Książki demonstrated that the specific nature of modernist constructions requires a somewhat different approach to historic buildings and, subsequently, different research and evaluation methods. The project aimed to analyze the building's transformations, along with determining its stratification chronology, its primary historically shaped spatial structure and preserved original form. Apart from Dom Książki's history, the paper describes the applied research methods, as well as their impact on evaluating modernist constructions. The project findings make it possible to identify some important premises for architectural investigations and indicate selected problems related to reconstructing and restoring historic buildings from the postwar Modernist period.